

समग्र शिक्षा अंतर्गत

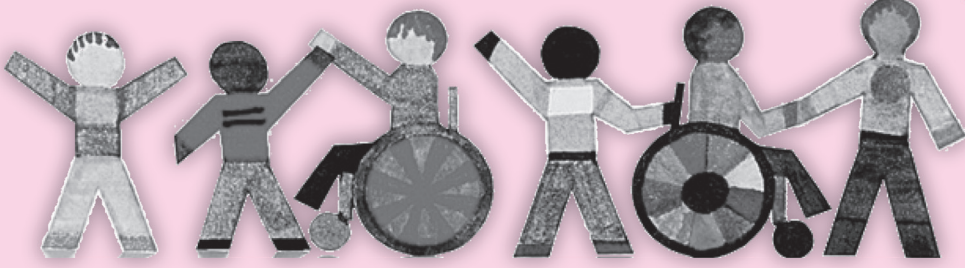
समावेशित शिक्षण विशेष शिक्षक प्रशिक्षण घटकसंच

राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे.

समग्र शिक्षा अंतर्गत

समावेशित शिक्षण विशेष शिक्षक प्रशिक्षण घटकसंच

राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे.

समावेशित शिक्षण : विशेष शिक्षक प्रशिक्षण घटकसंच

- प्रवर्तक : शालेय शिक्षण विभाग, महाराष्ट्र शासन
- प्रकाशक : राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे.
- प्रेरणा : मा. आय. ए. कुंदन (भा.प्र.से.)
प्रधान सचिव, शालेय शिक्षण व क्रीडा विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
आर. विमला (भा.प्र.से.)
राज्य प्रकल्प संचालक, महाराष्ट्र प्राथमिक शिक्षण परिषद, मुंबई.
- मार्गदर्शक : मा. सूरज मांडरे (भा.प्र.से.)
आयुक्त (शिक्षण), महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
- संपादक : मा. राहूल रेखावार (भा.प्र.से.)
संचालक, राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे.
- सहसंपादक : श्रीम. अनुराधा ओक
सहसंचालक, राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे.
- कार्यकारी संपादक : डॉ. कमलादेवी आवटे
उपसंचालक, राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे.
- कार्यकारी सहसंपादक : श्रीम. वर्षारानी भोपळे
विभागप्रमुख, समता विभाग,
राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे.
- संपादन साहाय्य : श्रीम. सुजाता सावंत
कार्यक्रम अधिकारी, समता विभाग,
राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे.
श्रीम. वर्षा दुशी
अधीक्षक, राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे.
- प्रथम आवृत्ती : डिसेंबर २०२४
- प्रती : २००
- अर्थसाहाय्य : समग्र शिक्षा, महाराष्ट्र प्राथमिक शिक्षण परिषद, मुंबई.
- मुद्रक : रुना ग्राफिक्स, पुणे.
- © सर्व हक्क प्रकाशकाच्या स्वाधीन.

अनुक्रमणिका

अ. क्र.	तपशील	पृष्ठ क्र.
१)	प्रास्ताविक	१
२)	प्रशिक्षणाची उद्दिष्टे	१
३)	प्रशिक्षणाचे स्वरूप	२
४)	फलनिष्पत्ती	२
५)	सुलभकांसाठी सूचना	३
६)	प्रशिक्षणात वापरावयाची कार्यपद्धती	४
७)	प्रशिक्षणाचे वेळापत्रक	५
८)	प्रशिक्षण घटकसंच	७

प्रस्ताविक

बालकांचा मोफत व सक्तीच्या शिक्षणाचा हक्क अधिकार अधिनियम २००९ हा १ एप्रिल, २०१० पासून जम्मू काश्मीर वगळता संपूर्ण भारतात लागू करण्यात आला. महाराष्ट्रात यासंदर्भात प्रभावी अंमलबजावणी करण्याच्या दृष्टीने राज्य सरकारने वेळोवेळी शासन निर्णय निर्गमित करून बालकांना गुणवत्तापूर्ण शिक्षणाची हमी दिली आहे. राज्य सरकारने बालकांचा मोफत व सक्तीच्या शिक्षणाचा अधिकार अधिनियम २००९ राज्य नियमावली विकसित केलेली आहे. दिव्यांग व्यक्ती अधिकार अधिनियम २०१६ मधील शिक्षणासंबंधी अनेक तरतुदी केल्या आहेत. यामध्ये दिव्यांग विद्यार्थ्यांना समान संधी आणि साधनांसह मुख्य प्रवाहात आणण्यासाठी शाळांमध्ये प्रवेश दिला जात आहे. दिव्यांग विद्यार्थ्यांना ६ ते १८ वयाच्या दरम्यान मोफत शिक्षण, दिव्यांग विद्यार्थ्यांसाठी विशेष शिक्षणाच्या सुविधा, संसाधने आणि सहाय्य उपलब्ध करून देणे जसे की, विशेष शिक्षक, सहाय्यक साधने आणि अभ्यासक्रम समायोजन इ. विद्यार्थ्यांसाठी शिष्यवृत्ती, शैक्षणिक साहाय्यभूत साधने, पाठ्यपुस्तके आणि इतर शिक्षणसाहित्य मोफत किंवा सवलतीच्या दरात उपलब्ध करून दिले जातात. शिक्षणसंस्थांमध्ये दिव्यांग विद्यार्थ्यांच्या विशेष गरजांची पूर्तता करण्यासाठी शिक्षकांना विशेष प्रशिक्षण, शाळा आणि शिक्षणसंस्थांमध्ये दिव्यांग विद्यार्थ्यांसाठी आवश्यक भौतिक सुविधा आणि प्रवेशयोग्यता सुनिश्चित केली जाते; जसे की, रॅम्प्स, विशेष शौचालये आणि लिफ्ट्स, दिव्यांग विद्यार्थ्यांना विविध शैक्षणिक, सांस्कृतिक उपक्रम आणि खेळांमध्ये सहभागी होण्यासाठी प्रोत्साहन दिले जाते. राज्य आणि केंद्र सरकारांनी दिव्यांग विद्यार्थ्यांच्या शिक्षणाच्या प्रभावी अंमलबजावणीसाठी वेळोवेळी आराखडे तयार करणे आणि त्यांची अंमलबजावणी करणे बंधनकारक केले आहे. विशेष शिक्षक हे या सर्व प्रक्रियेतील महत्त्वाचा घटक असल्याने या अनुषंगाने विशेष शिक्षक सक्षमीकरण करणे प्रस्तावित आहे.

प्रशिक्षणाची उद्दिष्टे

- १) समावेशित शिक्षण मनुष्यबळ प्रशिक्षित करणे.
- २) सर्व श्रेणीतील दिव्यांग विद्यार्थ्यांच्या शिक्षणास दिशा देणे.
- ३) ६ ते १८ वर्षे वयोगटातील विशेष गरजा असणाऱ्या बालकांची शैक्षणिक गुणवत्ता वाढविणे.
- ४) विशेष गरजा असणाऱ्या बालकांना शिक्षणाच्या मुख्य प्रवाहात टिकविण्यासाठी, तसेच शिक्षण पूर्ण करताना अडथळे येणार नाहीत, याकरिता योग्य उपाययोजना व्हाव्या म्हणून मार्गदर्शन करणे.
- ५) विशेष गरजा असणाऱ्या बालकांना अध्ययनशैलीनुसार अध्यापनाची दिशा देणे.

- ६) पालकांमध्ये सुरक्षिततेची भावना निर्माण करण्यासाठी व आपल्या पाल्यांना शाळेत शिकण्यास प्रोत्साहन देतील याकरिता आवश्यक मार्गदर्शन व समुपदेशन विषयक तपशील पुरविणे.
- ७) विशेष शिक्षकांमध्ये/पालकांमध्ये आपले मूलही शिकू शकते, असा आत्मविश्वास निर्माण करणे.
- ८) 'दिव्यांगत्व' या भावनिक अडचणीवर उपाय सुचविण्यासाठी सबलीकरणावर प्रामुख्याने लक्ष केंद्रित करणे.
- ९) सबलीकरणाकरिता समानतेच्या दृष्टीने कार्य करण्याची दिशा देणे.
- १०) वर्गातील सर्व मुले भिन्न पद्धतीने शिकतात. त्यासाठी विद्यार्थी ज्या अध्ययन पद्धतीने (अध्ययनशैली) शिकतात. त्या अध्ययन-अध्यापन व मूल्यांकन पद्धती स्वतः विकसित करण्याची दिशा देणे.

प्रशिक्षणाचे स्वरूप

स्तर	कालावधी	अपेक्षित प्रशिक्षणार्थी
राज्य	३ दिवस	राज्य स्तर सुलभक (प्रति जिल्हा-३)
जिल्हा	३ दिवस	तालुका स्तर-स्तर सुलभक (प्रति तालुका-३)

फलनिष्पत्ती

- १) विशेष शिक्षक कर्तव्य व जबाबदारी समजून घेतील.
- २) सर्व श्रेणीतील विशेष गरजा धारक विद्यार्थ्यांच्या शिक्षण प्रक्रियेत योगदान देतील.
- ३) शिक्षण हक्क कायद्यानुसार ६ ते १८ वर्षे वयोगटातील विशेष गरजा असणाऱ्या बालकांची समानता व गुणवत्ता वाढविण्यासाठी महत्त्वाची भूमिका बजावतील.
- ४) विशेष गरजा असणाऱ्या बालकांना शिक्षणाच्या मुख्य प्रवाहात टिकविण्यासाठी शिक्षण पूर्ण करताना कोणतेही अडथळे येणार नाही, या दृष्टीने उपाययोजना करतात.

- ५) प्रत्येक विशेष गरजा असणाऱ्या बालकांना अध्ययनशैलीनुसार अध्यापन करणेबाबत विशेष शिक्षक वर्गशिक्षकांस प्रोत्साहन देतील.
- ६) पालकांमध्ये सुरक्षिततेची भावना निर्माण करून ते आपल्या पाल्यांना शाळेत शिकण्यास पाठविण्याबाबत मार्गदर्शन व समुपदेशन करतील.
- ७) आपले मूलही शिकू शकते, असा आत्मविश्वास पालकांमध्ये निर्माण होईल.
- ८) बालकांमध्ये असलेली असुरक्षितता दूर करण्यासाठी शाळा स्तरावर साहाय्यभूत सेवा उपलब्ध करून देण्यासाठी महत्त्वाची भूमिका बजावतील.
- ९) दिव्यांगत्व या भावनिक दृष्टिकोनातून वेळ खर्च न करता त्यांना येणाऱ्या अडचणींवर उपाय सुचविण्यासाठी सबलीकरणावर प्रामुख्याने लक्ष केंद्रित करतील.
- १०) 'दिव्यांगत्व प्रमाणपत्र' हा ठपका न लावता तो पुसून काढण्यासाठी दिव्यांग विद्यार्थ्यांच्या सबलीकरणाकरिता समानतेच्या दृष्टीने कार्य करण्यास सक्षम होतील.
- ११) कोणतेही मूल दिव्यांग नसून वर्गातील सर्व मुले भिन्न पद्धतीने शिकतात. त्यासाठी विद्यार्थी ज्या अध्ययन पद्धतीने (अध्ययन शैली) शिकतात, त्या अध्ययन-अध्यापन व मूल्यांकन पद्धतीचा अवलंब करण्याविषयी जागरूक होतील तसेच शिक्षकांना जागरूक बनवतील.

सुलभकांसाठी सूचना

हे करावे :

- १) प्रशिक्षण घटक संचाचा सूक्ष्मपणे अभ्यास करावा.
- २) प्रशिक्षण सुरु होण्यापूर्वी एक दिवस अगोदर प्रशिक्षण स्थळ, प्रशिक्षणासाठी लागणारी विविध साधने, साहित्य यांची उपलब्धता व सुव्यवस्था याची खात्री करावी.
- ३) प्रशिक्षणादरम्यान होणाऱ्या चर्चेसंदर्भाने कोणताही पूर्वग्रह बाळगू नये व चर्चा सम्यक पातळीवर होईल असा प्रयत्न करावा.
- ४) अधिकाधिक चर्चा व प्रशिक्षणार्थींचा कृतियुक्त सहभाग घ्यावा.
- ५) कायद्यातील तरतुदी व त्यांचा अर्थ योग्य पद्धतीने पोहोचेल, अशा आशयाची मांडणी करावी.
- ६) प्रशिक्षणार्थींना चर्चेत सहभागास प्रोत्साहन द्यावे व सुलभक म्हणून योग्य प्रतिसाद द्यावा.
- ७) चर्चा मुद्देसूद व अधिक दर्जेदार होईल, याकडे सातत्याने लक्ष द्यावे.

- ८) चर्चेत सुस्पष्ट मुद्दे व दिशादर्शक स्वरूपाची मांडणी असावी.
- ९) प्रशिक्षण संदर्भ साहित्याचे वितरण व त्याचा प्रभावी उपयोग करण्यात यावा.
- १०) आपली तासिका निर्धारित वेळेत पूर्ण होईल, या दृष्टीने वेळेचे व्यवस्थापन करावे.
- ११) चर्चेदरम्यान उत्तम यशोगाथा पुढे येतील, या संदर्भाने चर्चेची दिशा असावी. आपणही त्या संदर्भाने यशोगाथेची उदाहरणे देऊन सदस्यांना प्रेरणा द्यावी. तसेच प्रशिक्षणार्थ्यांच्या कार्यक्षेत्रातील यशोगाथा समतोल चर्चेदरम्यान जाणून घ्यावा.

हे करू नये :

- १) पुन्हा पुन्हा एका स्वरूपाची चर्चा होणार नाही, याची काळजी घ्या.
- २) प्रश्न व उत्तरे नेमक्या स्वरूपातील असतील, याबाबत दक्षता घ्यावी. सहभागी व्यक्तींच्या प्रतिसादाची दखल घ्यावी.
- ३) प्रशिक्षणात सुलभता यावी, यासाठी सोपी भाषा वापरावी.
- ४) शक्य तेथे इंग्रजी संकल्पना, शब्द, संक्षिप्त रूपे यांचे योग्य स्पष्टीकरण द्यावे.
- ५) सत्रादरम्यान विनाकारण चर्चा होणार नाही, याची दक्षता घ्यावी.
- ६) सत्रातील आशयामध्ये वापरण्यात आलेल्या संज्ञा, संकल्पना यांचे ज्ञान व आनुषंगिक माहिती सुलभकास असणे आवश्यक आहे.

प्रशिक्षणात वापरावयाची कार्यपद्धती

- १) सत्रादरम्यान चर्चा व कृती यांचा समन्वय साधावा.
- २) प्रशिक्षणार्थी पूर्णतः सहभागी होतील, यादृष्टीने गटचर्चा, अनुभवकथन यांवर भर द्या.
- ३) प्रभावी अध्ययन-अध्यापनासाठी तंत्रज्ञानाचा वापर करा.
- ४) आपल्या परिसरातील उत्कृष्ट काम करणाऱ्या शाळा व्यवस्थापन समितीच्या यशोगाथांचा प्रशिक्षकाने शक्य तेथे समावेश करावा.

प्रशिक्षणाचे वेळापत्रक

सत्र क्र.	सत्राचे नाव	सत्र कालावधी	सत्र घेणाऱ्याचे नाव
दिवस पहिला			
	नाव नोंदणी / उद्घाटन व पूर्व चाचणी	९.३० ते १०.००	
१)	समावेशित शिक्षण : प्रशिक्षण ओळख, उद्दिष्टे व कार्यपद्धती	१०.०० ते १०.३०	श्री. प्रसाद पोळ व श्री. आनंदराव शेंडगे
२)	राष्ट्रीय व जागतिक स्तरावरील समावेशनाच्या संकल्पनांचा विकास, २०२० व निपुण भारत	१०.३० ते ११.३०	श्री. संजय मंगनाळे व श्री. सचिन मोतेवार
	चहा	११.३० ते ११.४५	
३)	बालकांचा वाढ व विकास	११.४५ ते ०१.३०	श्री. सचिन सारोळकर व श्री. वीरेन्द्र बांते
	भोजन	०१.३० ते ०२.३०	
४)	दिव्यांगाचे प्रकार, स्वरूप, विद्यार्थीनिहाय सर्वेक्षण व अध्ययनशैली	०२.३० ते ०३.३०	श्री. सतीश भापकर, श्रीम. योगिता तोडकर व श्री. मनोज अहेर
५)	असुरक्षित भावनेकडून सुरक्षित भावनेकडे	०३.३० ते ०४.१५	श्री. बापूसाहेब भवर व श्रीम. योगिता काळे
	चहा	०४.१५ ते ०४.३०	
६)	विशेष गरजाधारक विद्यार्थ्यांच्या अध्ययन-अध्यापन व मूल्यमापनामध्ये येणारी आव्हाने	०४.३० ते ०५.३०	श्री. सुदाम जंजाळ, श्री. मिलिंद सरवदे व श्रीम. उषा सातपुते
दिवस दुसरा			
१)	माहिती व तंत्रज्ञानाचा (ICT) अध्ययन - अध्यापन मूल्यमापनामध्ये वापर	०९.३० ते १०.००	श्री. संदीप तांडेल व श्रीम. वैशाली शिंदे
२)	उपलब्ध साहित्य साधनाचा प्रभावी वापर	१०.०० ते ११.००	श्री. रवींद्र विशे व श्रीम. वैशाली शिरभाते
	चहा	११.०० ते ११.१५	
३)	अडथळाविरहित वातावरण	११.१५ ते १२.००	श्री. मिलिंद सरवदे व श्री. सुदाम जंजाळ

सत्र क्र.	सत्राचे नाव	सत्र कालावधी	सत्र घेणाऱ्याचे नाव
४)	गृहआधारित शिक्षण	१२.०० ते ०१.००	श्री. संजय मोरे व श्री. रामदास वाघमारे
	भोजन	०१.०० ते ०२.००	
५)	मार्गदर्शन व समुपदेशन	०२.०० ते ०३.००	श्री. सचिन सारोळकर व श्रीम. सई कांबळे
६)	व्यवसायाभिमुख शिक्षण	०३.०० ते ०४.००	श्री. आनंदराव शेंडगे व श्री. प्रसाद पोळ
	चहा	०४.०० ते ०४.१५	
७)	विशेष गरजाधारक अध्ययनार्थीच्या शिक्षणामध्ये सहभागी यंत्रणेची भूमिका	०४.१५ ते ०५.००	श्री. रामदास वाघमारे व श्री. संदीप वाघ
८)	विशेष शिक्षकांचा सातत्यपूर्ण व्यावसायिक विकास व सॉफ्ट स्किल्स	०५.०० ते ०६.००	श्री. नितीन वाघचौरे व श्री. संदीप तांडेल व श्री. प्रकाश नडे
दिवस तिसरा			
१)	वर्ग अध्ययन-अध्यापन पद्धती व तंत्रे	०९.३० ते ११.००	श्रीम. प्रेरणा सूर्यवंशी, श्री. रवींद्र विशे व श्रीम. सुषमा इंगळे
	चहा	११.०० ते ११.१५	
२)	मूल्यमापन : संकल्पना व पद्धती	११.१५ ते ०१.३०	श्री. संतोष पाटील व श्री. नितीन वाघचौरे व श्रीम. वैशाली शिंदे व श्री. संदीप तांडेल
	भोजन	०१.३० ते ०२.३०	
३)	केसस्टडी	०२.३० ते ०३.००	श्रीम. योगिता काळे व श्रीम. सई कांबळे
४)	विविध शासकीय लाभाच्या योजना, शासन निर्णय, परिपत्रके व अधिसूचना	०३.०० ते ०३.३०	श्री. ज्ञानेश्वर माळी व श्री. संजय मोरे
५)	जिल्हानिहाय नियोजन	०३.३० ते ४.३०	सर्व सुलभक
६)	उत्तर चाचणी व समारोप	०४.३० ते ५.००	सर्व सुलभक

समावेशित शिक्षण : विशेष शिक्षक प्रशिक्षण घटकसंच : ६

प्रशिक्षण घटकसंच

दिवस पहिला

तासिका : पहिली

वेळ : ६० मिनिटे

राष्ट्रीय व जागतिक स्तरावरील समावेशनाच्या संकल्पनांचा विकास, NEP 2020 व निपुण भारत

तासिकेची उद्दिष्टे :

- १) राष्ट्रीय व जागतिक स्तरावरील समावेशनाच्या संकल्पनांचा विकास स्पष्ट करतात.
- २) NEP 2020 व निपुण भारत संकल्पना स्पष्ट करतात.

घटक	उपघटक	वेळ	सुलभक कृती	प्रशिक्षणार्थी कृती	साहित्य
राष्ट्रीय व जागतिक स्तरावरील समावेशनाच्या संकल्पनांचा विकास, NEP 2020 व निपुण भारत	<ul style="list-style-type: none">जागतिक स्तरावर समावेशित शिक्षण संकल्पनांचा विकासभारतातील स्थिती	१०.०० ते ११.००	<ul style="list-style-type: none">घटकाची ओळख करून उद्दिष्टे व संकल्पना स्पष्ट करतात.राष्ट्रीय व जागतिक स्तरावरील समावेशनाच्या संकल्पना.NEP व निपुण भारत संकल्पना.	<ul style="list-style-type: none">लक्षपूर्वक श्रवण करून समजून घेतात. चर्चेत सहभागी होतात.	प्रशिक्षण पीपीटी, चित्रफीत, कार्डशीट

समावेशित शिक्षण : विशेष शिक्षक प्रशिक्षण घटकसंच : ७

तासिका : दुसरी

वेळ : ३० मिनिटे

समावेशित शिक्षण

तासिकेची उद्दिष्टे :

- १) समावेशित शिक्षण व्याख्या, वैशिष्ट्ये, पार्श्वभूमी, उद्देश व तत्त्वे सांगतात.
- २) समावेशित शिक्षण संकल्पनेचा विकास सांगतात.

घटक	उपघटक	वेळ	सुलभक कृती	प्रशिक्षणार्थी कृती	साहित्य
समावेशित शिक्षण	<ul style="list-style-type: none">समावेशनाकडून शिक्षणाकडेसमावेशित शिक्षणाची संकल्पनासमावेशित शिक्षण व्याख्यासमावेशित शिक्षण वैशिष्ट्येदिव्यांग शिक्षण पार्श्वभूमीसमावेशित शिक्षण उद्देशसर्वसमावेशक शिक्षणाची तत्त्वेसमावेशित शिक्षण म्हणजे हे नाही.	११.०० ते ११.३०	<ul style="list-style-type: none">समावेशित शिक्षण उपक्रमाची उजळणी होण्यासाठी कार्डांचा वापर करतील.दिव्यांग शिक्षणाचा प्रवास कथन करतील.समावेशित शिक्षण व्याख्या, वैशिष्ट्ये, पार्श्वभूमी, उद्देश व तत्त्वे सांगतील.समावेशित शिक्षण संकल्पनेचा विकास सांगतील.	<ul style="list-style-type: none">अनुभवाची मांडणी करतील.चर्चेत सहभाग घेतील.गटचर्चेत सहभागी होतील.प्रश्न विचारून शंकांचे निरसन करतील.	कार्डशीट पीपीटी

समावेशित शिक्षण : विशेष शिक्षक प्रशिक्षण घटकसंच : ८

बालकांची वाढ व विकास					
तासिका : तिसरी	वेळ : १०५ मिनिटे				
तासिकेची उद्दिष्टे :					
१) बालकांची वाढ व विकास संकल्पना स्पष्ट करतील.					
२) बालकांची वाढ व विकास याचा दिव्यांग विद्यार्थी अध्ययन-अध्यापनात उपयोग कसा करावा हे स्पष्ट करतील.					
घटक	उपघटक	वेळ	सुलभक कृती	प्रशिक्षणार्थी कृती	साहित्य
बालकांची वाढ व विकास	<ul style="list-style-type: none">बालकांची वाढ व विकासवर्तन व्यवस्थापनशीघ्र हस्तक्षेपव्यक्तिमत्त्व विकास	११.४५ ते १.३०	<ul style="list-style-type: none">घटकाची ओळख करून उद्दिष्टे व संकल्पना स्पष्ट करतात.व्हिडिओ, उदाहरणे, प्रात्यक्षिक दाखवतील.	<ul style="list-style-type: none">लक्षपूर्वक श्रवण करून समजून घेतात.चर्चेत सहभागी होतात.प्रात्यक्षिक करतील.सर्व बाबीत सहभाग नोंदवतील.	प्रशिक्षण, पीपीटी, चित्रफीत, कार्डशीट
तासिका : चौथी	वेळ : ६० मिनिटे				
तासिकेची उद्दिष्टे :	दिव्यांगांचे प्रकार, स्वरूप, विद्यार्थिनिहाय सर्वेक्षण व अध्ययनशैली				
१) दिव्यांगांचे प्रकार, स्वरूप, विद्यार्थिनिहाय सर्वेक्षण स्पष्ट करतील.					
२) अध्ययनशैलीचा अध्ययन-अध्यापनात वापर कसा करावा, हे स्पष्ट करतील.					
घटक	उपघटक	वेळ	सुलभक कृती	प्रशिक्षणार्थी कृती	साहित्य
दिव्यांगांचे प्रकार, स्वरूप, विद्यार्थिनिहाय सर्वेक्षण व अध्ययनशैली	<ul style="list-style-type: none">दिव्यांगांचे प्रकार, स्वरूप, विद्यार्थिनिहाय सर्वेक्षणअध्ययनशैली	०२.३० ते ०३.३०	<ul style="list-style-type: none">दिव्यांगांचे प्रकार, स्वरूप, विद्यार्थिनिहाय सर्वेक्षण स्पष्ट करतील.अध्ययनशैलीचा अध्ययन अध्यापनात वापर सांगतील.घटकार्यासाठी कृती देतील.	<ul style="list-style-type: none">लक्षपूर्वक श्रवण करून समजून घेतात. चर्चेत सहभागी होतात.चर्चेत सहभाग घेतील.घटचर्चेत सहभागी होतील.	प्रशिक्षण, पीपीटी, चित्रफीत, कार्डशीट

तासिका : पाचवी

वेळ : ४५ मिनिटे

असुरक्षित भावनेकडून सुरक्षित भावनेकडे

तासिकेची उद्दिष्टे :

- १) असुरक्षित भावनेकडून सुरक्षित भावनेकडे जाण्याची संकल्पना स्पष्ट करतील.
- २) सुरक्षित भावनेसाठी प्रसंगानुसार उपाय सुचवतील.

घटक	उपघटक	वेळ	सुलभक कृती	प्रशिक्षणार्थी कृती	साहित्य
असुरक्षित भावनेकडून सुरक्षित भावनेकडे	-	०३.३० ते ४.१५	<ul style="list-style-type: none">घटकाची ओळख करून उद्दिष्टे व संकल्पना स्पष्ट करतात.गटकार्यासाठी कृती देतील.	<ul style="list-style-type: none">लक्षपूर्वक श्रवण करून समजून घेतात.चर्चेत सहभागी होतात.गटचर्चेत सहभागी होतील.	प्रशिक्षण, पीपीटी, चित्रफीत, कार्डशीट

तासिका : सहावी

वेळ : ६० मिनिटे

विशेष गरजाधारक विद्यार्थ्यांच्या अध्ययन-अध्यापन व मूल्यमापनामध्ये येणारी आव्हाने

तासिकेची उद्दिष्टे :

- १) विशेष गरजाधारक विद्यार्थ्यांच्या अध्ययन-अध्यापन व मूल्यमापनामध्ये येणारी आव्हाने समजून उपाययोजना सुचवतील.

घटक	उपघटक	वेळ	सुलभक कृती	प्रशिक्षणार्थी कृती	साहित्य
विशेष गरजाधारक विद्यार्थ्यांच्या अध्ययन-अध्यापन व मूल्यमापनामध्ये येणारी आव्हाने	<ul style="list-style-type: none">पर्यवेक्षीय यंत्रणेस येणारी आव्हानेभावंडे/सवंगडी यांना येणारी आव्हानेविशेष शिक्षक यांना येणारी आव्हानेशाळा/मुख्याध्यापकसहअध्ययनार्थ्यां समोरील आव्हानेपालकांसमोरील आव्हानेवर्गशिक्षकांना येणारी आव्हाने	०४.३० ते ५.३०	<ul style="list-style-type: none">घटकाची ओळख करून उद्दिष्टे व संकल्पना स्पष्ट करतात.गटकार्यासाठी कृती देतील.	<ul style="list-style-type: none">लक्षपूर्वक श्रवण करून समजून घेतात.चर्चेत सहभागी होतात.गटचर्चेत सहभागी होतील.	प्रशिक्षण, पीपीटी, चित्रफीत, कार्डशीट

दिवस दुसरा

<p>तासिका : पहिली</p> <p>वेळ : ३० मिनिटे</p> <p>माहिती व तंत्रज्ञानाचा (ICT) अध्ययन-अध्यापन व मूल्यमापनामध्ये वापर</p> <p>तासिकेची उद्दिष्टे :</p> <p>१) माहिती तंत्रज्ञानाचा (ICT) अध्ययन अध्यापन व मूल्यमापनामध्ये वापराबाबत माहिती देतील.</p> <p>२) प्रत्यक्ष अध्ययन-अध्यापनात माहिती तंत्रज्ञानाचा (ICT) वापर करतील.</p>					
घटक	उपघटक	वेळ	सुलभक कृती	प्रशिक्षणार्थी कृती	साहित्य
माहिती व तंत्रज्ञानाचा (ICT) अध्ययन-अध्यापन व मूल्यमापनामध्ये वापर	• -	०९.३० ते १०.००	<ul style="list-style-type: none"> घटकाची ओळख करून उद्दिष्टे व संकल्पना स्पष्ट करतात. गटकार्यासाठी कृती देतील. 	<ul style="list-style-type: none"> लक्षपूर्वक श्रवण करून समजून घेतात. चर्चेत सहभागी होतात. गटचर्चेत सहभागी होतील. 	प्रशिक्षण पीपीटी, चित्रफीत, कार्डशीट
<p>तासिका : दुसरी</p> <p>वेळ : ६० मिनिटे</p> <p>दिव्यांगांसाठी उपलब्ध साहित्य साधनाचा प्रभावी वापर</p> <p>तासिकेची उद्दिष्टे :</p> <p>१) दिव्यांगांसाठी उपलब्ध साहित्य साधने माहिती करून घेतील.</p> <p>२) दिव्यांगांसाठी उपलब्ध साहित्य साधनांचा प्रभावी वापर, निगा व अध्ययन-अध्यापनामध्ये वापर नियमित करतील.</p>					
घटक	उपघटक	वेळ	सुलभक कृती	प्रशिक्षणार्थी कृती	साहित्य
उपलब्ध साहित्य साधनांचा प्रभावी वापर	• -	१०.०० ते ११.००	<ul style="list-style-type: none"> घटकाची ओळख करून उद्दिष्टे व संकल्पना स्पष्ट करतात. गटकार्यासाठी कृती देतील. 	<ul style="list-style-type: none"> लक्षपूर्वक श्रवण करून समजून घेतात. चर्चेत सहभागी होतात. गटचर्चेत सहभागी होतील. 	प्रशिक्षण, पीपीटी, चित्रफीत कार्डशीट

तासिका : तिसरी

वेळ : ४५ मिनिटे

अडथळ्याविरहित वातावरण

तासिकेची उद्दिष्टे :

- १) अडथळ्याविरहित वातावरण संकल्पना स्पष्ट करतील.
- २) अडथळ्याविरहित वातावरण कसे करावे, यावर उपाय योजना सुचवतील.

घटक	उपघटक	वेळ	सुलभक कृती	प्रशिक्षणार्थी कृती	साहित्य
अडथळ्याविरहित वातावरण	<ul style="list-style-type: none">प्रस्तावना, संकल्पना, उद्देशशाळा इमारतीमध्ये विविध ठिकाणी अडथळा विरहित वातावरण	११.१५ ते १२.००	<ul style="list-style-type: none">घटकाची ओळख करून उद्दिष्टे व संकल्पना स्पष्ट करतात.गटकार्यासाठी कृती देतील.	<ul style="list-style-type: none">लक्षपूर्वक श्रवण करून समजून घेतात.चर्चेत सहभागी होतात.गटचर्चेत सहभाग होतील.	प्रशिक्षण, पीपीटी, चित्रफीत, कार्डशीट

तासिका : चौथी

वेळ : ६० मिनिटे

गृहआधारित शिक्षण

तासिकेची उद्दिष्टे :

- १) गृहआधारित शिक्षणाची आवश्यकता स्पष्ट करतील.
- २) विद्यार्थ्यांच्या आवश्यकतेनुसार गृहआधारित शिक्षण कसे उपलब्ध करावे, हे स्पष्ट करतील.

घटक	उपघटक	वेळ	सुलभक कृती	प्रशिक्षणार्थी कृती	साहित्य
गृहआधारित शिक्षण	<ul style="list-style-type: none">-	१२.०० ते ०१.००	<ul style="list-style-type: none">घटकाची ओळख करून उद्दिष्टे व संकल्पना स्पष्ट करतात.गटकार्यासाठी कृती देतील.	<ul style="list-style-type: none">लक्षपूर्वक श्रवण करून समजून घेतात.चर्चेत सहभाग घेतील.गटचर्चेत सहभागी होतील.	प्रशिक्षण, पीपीटी, चित्रफीत, कार्डशीट

तासिका : पाचवी

वेळ : ६० मिनिटे

मार्गदर्शन व समुपदेशन

तासिकेची उद्दिष्टे :

- १) दिव्यांग विद्यार्थ्यांसाठी मार्गदर्शन व समुपदेशन ही संकल्पना स्पष्ट करतील.
- २) विविध व्यावसायिक अभ्यासक्रम व व्यावसायिकांची भूमिका स्पष्ट करतील.

घटक	उपघटक	वेळ	सुलभक कृती	प्रशिक्षणार्थी कृती	साहित्य
मार्गदर्शन व समुपदेशन	<ul style="list-style-type: none">संकल्पनामार्गदर्शन व समुपदेशन व्याख्या, वैशिष्ट्ये, तत्त्वेसमुपदेशनाची कौशल्ये, भूमिका व प्रकारसमावेशित शिक्षणात मार्गदर्शन व समुपदेशनाचे महत्त्व व उपयोजनमार्गदर्शन आणि समुपदेशनात विशेष शिक्षकांची, व्यावसायिकांची भूमिका	०२.०० ते ३.००	<ul style="list-style-type: none">घटकाची ओळख करून उद्दिष्टे व संकल्पना स्पष्ट करतात.व्हिडिओ उदाहरणे, प्रात्यक्षिक दाखवतील.	<ul style="list-style-type: none">लक्षपूर्वक श्रवण करून समजून घेतात.चर्चेत सहभागी होतात.प्रात्यक्षिक करतील.सर्व बाबीत सहभाग नोंदवतील.	प्रशिक्षण, पीपीटी, चित्रफीत, कार्डशीट

समावेशित शिक्षण : विशेष शिक्षक प्रशिक्षण घटकसंच : १३

तासिका : सहावी

वेळ : ६० मिनिटे

व्यवसायाभिमुख शिक्षण

तासिकेची उद्दिष्टे :

- १) व्यवसायाभिमुख शिक्षण संकल्पना स्पष्ट करतील.
- २) व्यवसायाभिमुख शिक्षणाची गरज, महत्त्व, उद्देश व भूमिका स्पष्ट करतील.

घटक	उपघटक	वेळ	सुलभक कृती	प्रशिक्षणार्थी कृती	साहित्य
व्यवसायाभिमुख शिक्षण	<ul style="list-style-type: none">• प्रस्तावना• गरज, महत्त्व व उद्देश• व्यवसाय शिक्षणाची महाराष्ट्रातील सध्या:स्थिती• समग्र शिक्षा अंतर्गत सुरु असलेले व्यवसाय शिक्षण विषय• व्यवसायिक विषयक अभ्यासक्रम• दिव्यांग यांच्याकरिता असलेले आरक्षण• विविध क्षेत्रात शिक्षण घेतलेल्या दिव्यांग विद्यार्थ्यांना उपलब्ध रोजगाराच्या संधी• दिव्यांगांच्या रोजगाराच्या दृष्टीने वैयक्तिक लाभांच्या योजना• व्यवसाय प्रशिक्षणात विशेष शिक्षकाची भूमिका	०४.३० ते ५.३०	<ul style="list-style-type: none">• घटकाची ओळख करून उद्दिष्टे व संकल्पना स्पष्ट करतात.• गटकार्यासाठी कृती देतील.	<ul style="list-style-type: none">• लक्षपूर्वक श्रवण करून समजून घेतात.• चर्चेत सहभागी होतात.• गटचर्चेत सहभागी होतील.	प्रशिक्षण, पीपीटी, चित्रफीत, कार्डशीट

समावेशित शिक्षण : विशेष शिक्षक प्रशिक्षण घटकसंच : १४

तासिका : सातवी		विशेष गरजाधारक अध्ययनार्थ्यांच्या सहभागी यंत्रणेची भूमिका		वेळ : ४५ मिनिटे	
तासिकेची उद्दिष्टे :		विशेष गरजाधारक अध्ययनार्थ्यांच्या सहभागी यंत्रणेची भूमिका स्पष्ट करतील.			
घटक	उपघटक	वेळ	सुलभक कृती	प्रशिक्षणार्थी कृती	साहित्य
विशेष गरजाधारक अध्ययनार्थ्यांच्या सहभागी यंत्रणेची भूमिका	<ul style="list-style-type: none">-	०४.१५ ते ५.००	<ul style="list-style-type: none">घटकाची ओळख करून उद्दिष्टे व संकल्पना स्पष्ट करतात.गटकार्यासाठी कृती देतील.	<ul style="list-style-type: none">लक्षपूर्वक श्रवण करून समजून घेतात.चर्चेत सहभागी होतात.गटचर्चेत सहभाग होतील.	प्रशिक्षण, पीपीटी, चित्रफीत, कार्डशीट
तासिका : आठवी		विशेष शिक्षकांचा सातत्यपूर्ण व्यावसायिक विकास व सॉफ्ट स्किल्स		वेळ : ६० मिनिटे	
तासिकेची उद्दिष्टे :		विशेष शिक्षकांचा सातत्यपूर्ण व्यावसायिक विकास व सॉफ्ट स्किल्स विकसित करण्याचा प्रयत्न करतील.			
विशेष शिक्षकांचा सातत्यपूर्ण व्यावसायिक विकास व सॉफ्ट स्किल्स	<ul style="list-style-type: none">-	०५.०० ते ०६.००	<ul style="list-style-type: none">घटकाची ओळख करून उद्दिष्टे व संकल्पना स्पष्ट करतात.गटकार्यासाठी कृती देतील.	<ul style="list-style-type: none">लक्षपूर्वक श्रवण करून समजून घेतात.चर्चेत सहभागी होतात.गटचर्चेत सहभाग होतील.	प्रशिक्षण, पीपीटी, चित्रफीत, कार्डशीट

दिवस तिसरा

तासिका : पहिली		वेळ : १० मिनिटे	
वर्ग अध्ययन-अध्यापन पद्धती व तंत्रे			
तासिकेची उद्दिष्टे :			
१) वर्ग अध्ययन-अध्यापन पद्धती व तंत्रे विकसनाची दिशा देतील.			
२) वर्ग अध्ययन-अध्यापन पद्धती व तंत्रे याचा उपयोग प्रत्यक्ष अभिरूप अध्ययन-अध्यापनात करतील.			
घटक	उपघटक	वेळ	साहित्य
वर्ग अध्ययन-अध्यापन पद्धती व तंत्रे	• -	०९.३० ते ११.००	सुलभक कृती <ul style="list-style-type: none"> घटकाची ओळख करून उद्दिष्टे व संकल्पना स्पष्ट करतात. गटकार्यासाठी कृती देतील. प्रशिक्षणार्थी कृती <ul style="list-style-type: none"> लक्षपूर्वक श्रवण करून समजून घेतात. चर्चेत सहभागी होतात. गटचर्चेत सहभाग होतील.
तासिका : दुसरी		वेळ : १०५ मिनिटे	
मूल्यमापन : संकल्पना व पद्धती			
तासिकेची उद्दिष्टे :			
१) मूल्यमापन संकल्पना व पद्धती स्पष्ट करतील.			
२) मूल्यमापनाची विविध साधने व तंत्रे तसेच समग्र प्रागती पत्रक इत्यादीचे सोदाहरण स्पष्टीकरण देतील.			
घटक	उपघटक	वेळ	साहित्य
मूल्यमापन संकल्पना व पद्धती	• -	११.१५ ते ०१.३०	सुलभक कृती <ul style="list-style-type: none"> घटकाची ओळख करून उद्दिष्टे व संकल्पना स्पष्ट करतात. गटकार्यासाठी कृती देतील. प्रशिक्षणार्थी कृती <ul style="list-style-type: none"> लक्षपूर्वक श्रवण करून समजून घेतात. चर्चेत सहभागी होतात. गटचर्चेत सहभागी होतील.

केसस्टडी					
तासिका : तिसरी	वेळ : ३० मिनिटे				
तासिकेची उद्दिष्टे :					
१) केसस्टडी संकल्पना स्पष्ट करून केसस्टडीचे महत्त्व विशद करतील.					
२) केसस्टडीच्या आधारे आव्हाने व त्यावर उपाययोजना सोदाहरण स्पष्ट करतील.					
घटक	उपघटक	वेळ	सुलभक कृती	प्रशिक्षणार्थी कृती	साहित्य
केसस्टडी	• -	०२.३० ते ०३.००	• घटकाची ओळख करून उद्दिष्टे व संकल्पना स्पष्ट करतात. • गटकार्यासाठी कृती देतील.	• लक्षपूर्वक श्रवण करून समजून घेतात. • चर्चेत सहभागी होतात. • गटचर्चेत सहभागी होतील.	प्रशिक्षण, पीपीटी, चित्रफीत कार्डशीट
तासिका : चौथी					
वेळ : ३० मिनिटे					
विविध शासकीय लाभाच्या योजना, शासन निर्णय, परिपत्रके व अधिसूचना					
तासिकेची उद्दिष्टे :					
१) विविध शासकीय लाभाच्या योजना, शासन निर्णय, परिपत्रके व अधिसूचना माहिती करून देतील.					
२) विविध शासकीय लाभाच्या योजना, शासन निर्णय, परिपत्रके व अधिसूचना यांची प्रत्यक्ष कार्यकृती मध्ये वापर करण्यास दिशा देतील.					
घटक	उपघटक	वेळ	सुलभक कृती	प्रशिक्षणार्थी कृती	साहित्य
विविध शासकीय लाभाच्या योजना, शासन निर्णय, परिपत्रके व अधिसूचना	• -	०३.०० ते ०३.३०	• घटकाची ओळख करून उद्दिष्टे व संकल्पना स्पष्ट करतात. • गटकार्यासाठी कृती देतील.	• लक्षपूर्वक श्रवण करून समजून घेतात. • चर्चेत सहभागी होतात. • गटचर्चेत सहभागी होतील.	प्रशिक्षण, पीपीटी, चित्रफीत कार्डशीट

तासिका : पाचवी

जिल्हानिहाय नियोजन

वेळ : ३० मिनिटे

तासिकेची उद्दिष्टे :

- १) जिल्हानिहाय नियोजन स्वतः करून घेतील.
- २) तालुकानिहाय व केंद्रनिहाय नियोजन करून घेतील.

घटक	उपघटक	वेळ	सुलभक कृती	प्रशिक्षणार्थी कृती	साहित्य
जिल्हा निहाय नियोजन	<ul style="list-style-type: none">-	०३.०० ते ०४.३०	<ul style="list-style-type: none">गटकार्यासाठी कृती देतील.	<ul style="list-style-type: none">लक्षपूर्वक श्रवण करून समजून घेतात.चर्चेत सहभागी होतात.गटचर्चेत सहभागी होतील.	प्रशिक्षण, पीपीटी, चित्रफीत कार्डशीट

तासिका : सहावी

उत्तर चाचणी व समारोप

वेळ : ३० मिनिटे

तासिकेची उद्दिष्टे :

- १) उत्तर चाचणीनुसार प्रशिक्षण निष्पत्ती विश्लेषण करतील.
- २) उत्तर चाचणीनुसार पुढील प्रशिक्षणाची दिशा ठरवतील.

घटक	उपघटक	वेळ	सुलभक कृती	प्रशिक्षणार्थी कृती	साहित्य
उत्तर चाचणी व समारोप	<ul style="list-style-type: none">-	०४.३० ते ०५.३०	<ul style="list-style-type: none">उत्तर चाचणी सोडवण्यास देतील.	<ul style="list-style-type: none">लक्षपूर्वक श्रवण करून समजून घेतात व उत्तर चाचणी सोडवतात.	

मोकळीका

१) १ ते ५ अंक म्हणणे :

१, २, ३, ४ हो म्हणणे त्यानंतर,

४, ३, २, १

१, २, ३, ४ हो

गोलातील कृती

२) कानगोष्टी (सुरुवात) :

वाक्य सांगणे, ते वाक्य सुरुवातीच्या प्रशिक्षणार्थीने पुढील प्रशिक्षणार्थीच्या कानात सांगणे.

३) फुगा फुगविणे (क्षमता) :

प्रत्येक प्रशिक्षणार्थ्याला फुगा फुगविण्यासाठी देणे, फुगविण्याचा आकार, त्यावरून प्रत्येकाकडे क्षमता आहे, त्याचप्रमाणे कमी-जास्त आहे, त्यांना जाणून घेणे, त्यांचा योग्य वापर करणे याबाबत माहिती देणे.

४) लैंगिक समानता :

१) गोटीने गोटीला मारणे २) फुगा फुगविणे ३) सुईत दोरा ओवणे

४) साडीची घडी घालून ठेवणे.

पाच प्रशिक्षणार्थींच्या दोन ओळी करून त्यांच्याकडून वरील कृती पूर्ण करून घेणे.

